

BETHLEN KÜLPOLITIKÁJA ES KISEBBSÉGI POLITIKÁJA

I.

AMIKOR GRÓF BETHLEN ISTVÁN 1921 április havában kormányát megalakította, Magyarország külpolitikai helyzete a lehető legsivárabb volt. Ellenséges indulatú államoktól bekerítve teljes elszigeteltségben álltunk Európában. Az antant belátásába vetett remények, amelyek különösen a Müllerand-féle kísérőlevél egyik passzusának túloptimista értelmezésén alapultak, végleg füstbe mentek. Be kellett látnunk, hogy az antant-hatalmaktól még hosszú ideig nem remélhetünk semmi jóindulatot: ők bennünk csak a legyőzött ellenséget látták, amelynek óhajai különös figyelembevételre nem tarthatnak igényt. Olaszország akkor még a többi antant-hatalommal teljesen azonos politikát folytatott. Az olasz külügyminisztérium élén Sforza gróf állt, aki a rapalloi szerződésben 1920 novemberében igyekezett a bennünket közelről érdeklő olasz-jugoszláv viszonyt is úgy rendezni, hogy az Adria partján elterülő két antantállamot elválasztó ellentétek ne zavarják az antant szoros együttműködését, sőt Pasic jugoszláv miniszterelnöknek ez alkalommal Rómában tett látogatása alkalmával az olasz-jugoszláv együttérzés lármás tüntetéseiben nyilatkozott meg. Németország akkor a legnagyobb nyomás alatt állt és nem nyújthatott Magyarországnak támaszt. Hisz 1921 januárjában állapította meg az antant Németország reparációs tartozásait 226 milliárd aranymárka értékben és amikor Németország ezt az elviselhetetlen terhet vállalni nem akarta, március 15-én bekövetkezett a Ruhr-vidék megszállása, amely Németországra nézve a háború utáni fejlődés mélypontját jelentette. Míg Magyarország ilyenformán az európai nagyhatalmak sorában sehol támaszt nem találhatott, közvetlen szomszédjai szoros szövetségben egyesültek, amely Magyarországnak minden megmozdulását lehetetlenné tette. 1920 augusztusában Csehszlovákia és Jugoszlávia, 1921 áprilisában Csehszlovákia és Románia között jöttek létre szövetségi szerződések, amelyek megvetették a kisantantnak alapját. Ausztria túlgyenge volt ahhoz, hogy rá támaszkodhattunk volna, de ezenfelül Ausztria törekvései akkor túlnyomóan a német birodalommal való egyesülésre voltak irányítva úgy, hogy nem is nagyon érdeklődött irántunk.

Ebben a helyzetben Magyarország kétféle politika között választhatott: igyekezhetett megtalálni a módot arra, hogy az Ausztria-Magyarországból kiharított területekkel meggyarapodott vagy belőlük alakult szomszédjaival megtalálja a békés együttélés módzatait vagy

pedig elhatározhatta, hogy dacolva az izoláltságából fakadó veszélyekkel kivárja, míg a helyzet úgy alakul, hogy Magyarországnak az új renddel szemben tanúsított elutasító magatartása megértést és a békeszerződés revíziójára vonatkozó kívánsága a külföldi hatalmak körében támaszt fog találni. Választhatott a középeurópai és az európai politika között. Mindegyik mellett lehetett érveket felhozni.

Akik a középeurópai államok összefogása útjainak egyengetését tartották az előnyösebb politikának, azok bizonyos pesszimista alapfelfogásból indultak ki. Árra gondoltak, hogy az elszigetelt, magára maradt, ellenségektől körülvelt és befolyásos baráttal nem bíró Magyarország a legnagyobb veszélyeknek néz elébe, ha nem tud szomszédaival megférti, mert ezek katonai túlsúlyuk segítségével egy adott pillanatban összeroppanthatják Magyarországot, ha ez kellemetlen ellenségként viselkedik. Akik viszont ezt a középeurópai politikát ellenezték, azok bátor optimizmussal abban bizakodtak, hogy Magyarország, ha gerincet mutat és semmi alakban nem nyugszik bele a békeszerződés alapján kialakult állapotokba, előbb vagy utóbb barátokat fog találni azoknál a népeknél, amelyek szintén nincsenek megelégedve a békeszerződésekkel, e barátok segítségével pedig ki fogja várhatni azt az európai helyzetet, amelyben visszaszerezheti régi pozícióját és ha talán nem is régi határait, de mindenesetre lényegesen jobbkat azoknál, amelyek barátságos megegyezések esetében várhatóak voltak. A pesszimistáknak inkább a negatív cél állt szemük előtt: megvédeni az országot azoktól a veszedelmektől, amelyek túlerőben lévő szomszédjai és azok hatalmas barátai részéről érheték, az optimisták pozitív célt tűztek maguk elé: a békerevíziónak kidacolását. Akik a középeurópai államok összefogásának gondolatával foglalkoztak, azok szeme előtt egy olyan Közép-Európa lassú kialakulásának képe lebegett, amely mellett ezek az államok, egymás között kiegyenlítően és összhangba hozván a maguk érdekeit, mint öncélú közösség érvényesülnének az európai politikában. Szerintük ilyen együttműködés hiányában az osztrák-magyar monarchiából alakult államok mindegyikének idegen protektorok befolyása alá kell kerülnie, — az egyiknek francia, a másikon olasz, a harmadiknak német, a negyediknek talán orosz befolyás alá — ez a helyzet pedig megpecsételné azt a processzust, amely Közép-Európa balkanizálódására vezet és maga után vonná azt a veszélyt, hogy minden, az európai nemzetek közt kitörő konfliktus egyszerűen háborús komplikációkat teremtene, még pedig ráknézve kedvezőtlen körülmények között, Magyarország és szomszédai között is. Ez a helyzet felidézné azt a veszélyt, hogy a középeurópai országokat — így tehát Magyarországot is — tőlük idegen érdekek, az őket pártfogoló nagyhatalmak érdekeiért fogják sorompóba állítani. Azok viszont, akik a középeurópai összefogást ellenezték, végeredményben ugyan szintén a dunamenti államok együttműködésére törekedtek, de azt tartották, hogy erről csak akkor lehet szó, ha előzőleg a békeszerződésnek valamilyen Magyarországra kedvező és azt megerősítő revíziója létrejön. Félték tőle, hogy ha Magyarország és szomszédai között előbb jön létre közeledés, azt a külföldön úgy magyaráznák, mintha Magyarország végleg beletörődött volna a békeszerző-

dés által teremtett helyzetbe és ebben az esetben sehol a külföldön támogatást nem kapnánk igényeink és törekvéseink részére. Ezzel szerintük a magyar külpolitika elterelődnék ama nagy céltól, hogy a trianoni szerződés revízióján keresztül kielégítőbb állapotok teremődjenek, amit pedig elérhetőnek vélték, ha a magyar nemzet híven kitart a „nem, nem, soha“ álláspontja mellett és az új Közép-Európa együttműködésének ezidőszerinti lehetetlenségét minden alkalommal hangoztatja, mert ebben az esetben kialakulhat az a helyzet, amely a velünk szemben álló szomszédállamokat engedékenységre kényszeríti. Magát a revízió gondolatát mindkét koncepció fenntartotta, sőt előtérbe helyezte, de míg az első azt a közvetlenül érdekeltekkel való barátságos megegyezések útján igyekezett elérni, a másik következetes propagandától és megfelelő európai konstellációnak ily módon való kialakulásától várta a revízió gondolatának az érdekelt államokra való reákényszerítését. Az egyik nézet képviselői attól tartottak, hogy a határoknak az a megjavítása, amelyet barátságos megegyezések útján el lehet érni, túlcsekély lesz, semhogy meg lehessen vele elégedni. A másik nézet szószólói attól tartottak, hogy ha barátságos megegyezésekkel nem lehet a határkérdést rendezni, akkor a revízió egyáltalában beláthatlan időig megvalósíthatatlan lesz. Voltak, akik egyes magyar területeknek barátságos egyezmények útján való visszaszerzését azért ellenezték, mert kívánatosnak tartották, hogy maradjon a szomszédállamokban magyar elem a végből, hogy ott fermentumként hasson az idegen állam szétbontásánál. Az ellenkező nézet képviselői viszont attól tartottak, hogy ha a revízió túlságosan kitolódik, a szomszédállamokban élő magyar elemek nagy része közben, elvándorlás vagy asszimilálódás révén, el fog tűnni. A középeurópai politika képviselői erősebbnek tartották az új nemzeti államokat, mint azok, akik az ellenkező politikát hirdették és abban a véleményben voltak, hogy az új államok a lappangó alakban bennük meglévő ellentétes törekvéseknél fogva magukban hordják a gyors felbomlás csiráit. Az ellentét azok között, akik a túlerős ellenféllel megegyezni akartak és azok között, akik a nemzeti intranzigenciát hirdették, némi hasonlóságot mutatott azzal az ellentéttel, amely a világosi fegyverletétel után egyfelől az Ausztriával való kiegyezés hívei, másfelől a Magyarország függetlenségéhez feltétlenül ragaszkodó elemek között fennállt.

Gróf Bethlen István már kormányzásának első évében nem hagyott fenn kételyeket aziránt, hogy az ő külpolitikája nem a szomszédállamokhoz való közeledés irányában fog haladni. Közvetlenül kormányrajutása előtt a Teleki-kormány tett ilyen irányban kísérletet, a Benes csehszlovák külügyminiszterrel Bruckban folytatott tárgyalásokban, amelyekben arról volt szó, hogy mennyiben lehetne a határkérdésben való békés megegyezéssel és egyes tiszta magyar területeknek Magyarországhoz való visszakapcsolásával alapot teremteni az egyik szomszédállammal, Csehszlovákiával való bizonyosmértű politikai és gazdasági együttműködésre. A Bethlen-kormánynak 1921 augusztusában, amikor a Benessel való tárgyalások Marienbadban folytatódtak, állást kellett foglalnia abban a tekintetben, hogy ezt a

politikát akarja-e a maga részéről is követni. A következmények azt mutatták, hogy Bethlen más utat választott. Kétségtelen, hogy az események is ilyen irányba terelték a politikát Eltekintve attól, hogy a megegyezés politikája még abban az esetben is, ha bizonyos magyar területek visszaszerzésére adott volna módot, Magyarországon népszerűtlen volt, a brucki és a marienbadi tárgyalások között folyt le Károly király első visszatérési kísérlete, amely alkalommal Csehszlovákia rendkívül barátságtalan, támadó magatartást tanúsított Magyarországgal szemben. Marienbadban ezért más volt az atmoszféra, mint Bruckban. Azért alig kétséges, hogy némi türelemmel és a megegyezés szándékával vezetett politikával sikerült volna a megegyezésre alkalmas légkört ismét helyreállítani. De Bethlennek bensőleg elejétől kezdve rokonszenvesebb volt az az önérzetes politika, amely a békervezítést nem politikai alkudozásokkal akarta megvásárolni, hanem megfelelő európai konstelláció teremtésével ki akarta kényszeríteni. Ha nem volt is ellene a középeurópai államok összefogásának, azt csak olyan időpontban tartotta kívánatosnak, amikor már Magyarország a békeszerződés előzetes revíziója révén erőben meggyarapodott, mert mindaddig felfogása szerint a középeurópai szövetségen belül Magyarország külön érdekei nem érvényesülhettek volna kellően. Szerinte azonnali közeledés esetében a kisantantországok ha nem is örökre, de hosszú időre majorizáltak volna bennünket, még akkor is, ha sikerült volna, ami eléggé valószínűden volt, Ausztriát az ilyen politikai alakulatba bevonni.

Ha Bethlen gondolt is arra, amire gondolnia kellett, hogy akisantant-hoz tartozó egyik államhoz való közeledésnek bizonyos előnyei is lehetnek, talán utolsó sorban gondolt Csehszlovákiára, amelyet három szomszédunk között a leggyengébbnek tartott. Ha már erre a politikára elhatározhatta volna magát, sokkal szívesebben keresett volna közeledést Romániához, Erdély valamilyen autonómiája alapján. Ezt részben megmagyarázza az a körülmény, hogy Bethlen erdélyi volt és az erdélyi magyarság érdekei természetesen mindig közel álltak szívéhez. De a Romániával való együttműködés mellett sok komoly tárgyi érvet is fel lehet hozni: azt a régi érvet, hogy Közép-Európában a magyar mellett a román nép az egyedüli, amely sem a szláv sem a germán fajhoz nem tartozik, tehát mindketten közös veszélyekkel állnak szemben, amelyek ellen célszerű közösen védekezni; továbbá az új érvet, hogy amaz államok között, amelyek a háború után magyar területek birtokába jutottak, Románia az, ahová a legtöbb magyar került, úgyhogy a vele való megegyezés, amely a magyar kisebbségnek fennmaradását megkönnyítette volna, a magyar fajnak nagyobb érdeke, mint a megegyezés azokkal a szomszédokkal, amelyekhez sokkal kisebb magyar kisebbségi töredékek kerültek. Sajnos, Románia sohasem mutatott hajlandóságot az erdélyi kérdésnek olyan rendezésére, amely Bethlent kielégíthette volna és azonfelül az optáns kérdés miatt Bethlen kormányzásának túlnyomó részében éppen a magyar-román viszony meg volt zavarva. Mindenesetre Bethlen nem folytatta Csehszlovákia irányában a közeledési kísérleteket. Ez a politikája akkor is megnyilvánult, mikor 1921-ben úgy a csehszlovák, mint

az olasz kormány felajánlotta közvetítését a nyugatmagyarországi területek birtoka miatt keletkezett magyar-osztrák ellentétekben. Hábó-
zás nélkül az olasz ajánlatot fogadta el.

Külpolitikáját Bethlen legvilágosabban, mintegy szervesen fel-
építve, abban az előadásában világította meg, amelyet 1933 novem-
ber 30-án a londoni balkánkomité egyik ülésén tartott. Kiindulópontja
ugyanaz a felismerés, amelytől a szomszédokhoz való közeledés szó-
szólói is vezették magukat, hogy t. i. „a nagy nemzetek nem tűr-
hetik, hogy a kis népek szomszédságukban állandó civakodásban éljék
le napjaikat, a nyugalmat és békét veszélyeztessék és civódásaikba
más nagy nemzeteket bevonni és érdekelteni törekedjenek, ami aztán
sokkal komolyabb helyzeteket idézhet fel“. Azzal is tisztában van,
hogy ez az állapot, ha háborúra vezetne, Magyarországra a legnagyobb
szerencsétlenség lenne, „mert még az is veszélybe kerülhetne, amink
megmaradt“. Az ebből levezetett politikájában azonban homlok-
egyenest más utakat követ, mint azok, akik ugyanezekre a veszélyekre
való tekintettel a szomszédokkal való közvetlen megegyezést és a
békerevízióknak ilyen úton való elérését tartották kívánatosnak. Ennek
az eltérésnek egyik magyarázata Bethlennek az a felfogása, hogy az
Ausztria-Magyarország helyébe lépett öt állam mindenike életkép-
telen, részben azért, mert mint Ausztria és Magyarország, „el van-
nak vágva megélhetésük legegységesebb feltételeitől“, részben azért,
„mert létüket a belső ellentétek és feszültségek minden pillanatban
a kirobbanás veszélyével fenyegetik“. A szóban forgó államok rra-
dandósága iránt táplált kételyeiből, amelyek jogosultságának kérdé-
sét csak a jövő fogja eldönteni, logikusan folyik, hogy nem látott okot
arra, hogy a velük való közvetlen megegyezéssel siessen. De Bethlen
nem is hitte, hogy az olyanmértű békerevízió, amilyent ő a közép-
európai államok általa is kívánatosnak jelzett kooperációja előfeltéte-
lének tartott, a dunamenti államok egymásközi közvetlen tárgyalásai
útján elérhető volna, mert ezek mint *beati possidentes* azokat a hatalmi
eszközöket, amelyek felett diplomáciai és katonai téren rendelkeznek,
mindenkép a háborús zsákmány megvédésére fogják felhasználni.
A revízióknak általa szükségesnek tartott mértékét közelebbről nem
jelöli meg, legfeljebb román vonatkozásban, ahol az erdélyi autonómia
mellett tört lándzsát. De a revíziót csakis úgy tartja elérhetőnek, ha
a nagyhatalmak veszik kézbe a dolgot és ha ők jutnak arra a belátásra,
hogy a tarthatatlanná vált békeszerződési intézkedések igazságos és
komoly revízióra szorulnak és hogy e nélkül lehetetlen a Dunamedence
népei olyan öncélú organizációjának megteremtése, amilyen az európai
béke érdekében szükséges volna. Szerinte Franciaországnak és Angliá-
nak érdeke volna annak felismerése, hogy ez a rendezés ma könnyeb-
ben vihető keresztül, mint később, mert ma sem Németország, sem
Oroszország nem tudja ebben a kérdésben a maga külön érdekeit
olyan erővel képviselni, mint amilyennel előreláthatólag később ren-
delkezni fognak. Az egész koncepció nagyon világos. Áll és bukik
azzal, hogy van-e egyáltalában lehetőség arra, hogy a nagyhatalmak
a magyar érdekeket ily messzemenően felkarolják és hogy ha ez
bekövetkeznék, a nagyhatalmaknak van-e hatalmuk arra, hogy szom-

szédainkra, csupa önálló államra, határaik megszükitését rákényszerítsék. Ez is olyan kérdés, amelyet csak a jövő dönthet el, bár a róla való felfogás természetesen a legnagyobb mértékben befolyást gyakorol kinek-kinek külpolitikai meggyőződéseire.

A Bethlen-kormány első éveitől kezdve hangzott el az a vád, hogy a magyar külpolitika nem eléggé aktív és hogy ennek következtében Magyarország külpolitikai helyzete változatlanul ugyanolyan kritikus maradt, mint volt. Ez a szemrehányás nem jogosult. Azokat a külpolitikai feladatokat, amelyeket ebben az időszakban megoldásra kellett vinni, Bethlen ügyesen és sikeresen oldotta meg, — ebben a tekintetben elég a soproni népszavazás kieszközlésére és a népszövetségi kölcsön biztosítására utalni. Hogy Magyarországnak ebben az években nem volt határozott külpolitikai orientációja, az nem tagadható. 1926 derekáig magyar részről semmiféle olyan céltudatos akció nem folyt, amely Magyarországnak az európai népek politikai törekvéseiben való elhelyezkedésére befolyást gyakorolhatott volna. Ámde ez természetes is és magyarázatát találja az akkori általános európai helyzetben. Ez az időszak a tapogatózások és előkészületek kora volt és nem is lehetett más abban az időben, amikor Magyarország nemzetközi kölcsön elérésére és a jótételi kérdés valamilyen rendezésére törekedett, majd pedig 1926-ig a Népszövetség pénzügyi ellenőrzése alatt állt. Ebben a korban valamilyen erőteljes külpolitikai akció legfeljebb a fent ismertetett, a dunai államok egymáshoz való közeledésére törekvő politika alakjában volt elképzelhető, mert ezt az összes hatalmak szívesen látták volna, Németország pedig, az egyetlen állam, amelynek érdekeibe az ilyen politika beleütközött volna, legalább is az 1925 októberében létrejött locamoi szerződés megkötéséig nem tudott volna, azután pedig a „locamoi szellemiben vezetett német külpolitika idejében nem akart volna e politikával szemben ellenállást kifejteni. Az a politika, amelyet Bethlen követni akart és amely arra irányult, hogy a hatalmak körében egyes barátokat találjunk a magyar ügy számára, ebben az időszakban még nem volt folytatható, mert hiszen Magyarországnak bármilyen állásfoglalása egyes hatalmak mellett más hatalmak féltékenységét és ellenséges indulatát váltotta volna ki, ez pedig veszélyeztette volna a Népszövetség előtt folyó akció sikerét. Sőt az is kérdéses, hogy az ilyen egyoldalú állásfoglalás bizonyos hatalmak mellett, amelynek előfeltétele volt ugyanezeknek a hatalmaknak Magyarország melletti állásfoglalása, az akkori európai helyzetben egyáltalában lehetséges volt-e? A Bethlen-kormány első éveitől kezdve külpolitikai tekintetben az érlelődés korának tekinthetők, amelyet Bethlen az ország belső konszolidációjának befejezésére, gazdasági és pénzügyi talpraállítására és a magyar kisebbségi politikának a szomszédállamok magyar kisebbségei tekintetében támasztott kívánságainkkal való összhangzásba hozatalára fordított. Mindez előfeltétele volt az aktív magyar külpolitika sikeres megindításának.

De érlelődtek ebben a korszakban Bethlen külpolitikai elgondolásai is. Politikájának alapvonása bizonyos optimizmus volt, amelynek világában Magyarországot erősnek, szomszédjait gyengének látta.

Ennek az optimizmusnak legmélyebb alapja annak felismerése volt.. hogy Magyarország geográfiai helyzeténél fogva Európa e részén nálunk nélkül tartós békét nem lehet teremteni. „Európának ezen pontján — mondta 1922-ben — a békének minélkülünk nincs értéke. Látszólag csak nyolcmillió ember él a megcsonkított Magyarországon, Azonban ez a megcsonkított Magyarország gravitációs központja egy sokkal nagyobb területnek és ennek a gravitációnak erejét semmiféle eszközzel nem lehet meghamisítani.“ Erre a gondolatra minduntalan visszatér. „Ezt a maroknyi népet, — mondja egy későbbi beszédében — amely a Duna medencéjének közepén helyezkedett el ezelőtt ezer évvel, geográfiai helyzete predestinálja arra, hogy a Duna medencéjének ezen a pontján vezető pozíciót töltsön be. Geográfiai elhelyezkedése lehetetlenné teszi azt, hogy akarata ellenére intéztessenek el Európa e pontján a világ ügyei.“ Ebből következteti, hogy: „ha helyesen tűzzük ki céljainkat, akkor Európa térképének újolagos rendezésénél Magyarország is meg fogja találni a maga helyét.“ Ebben az optimista hitében kevésbé lehetett érzéke olyan felfogások iránt, amelyek szerint Magyarország exponált geográfiai helyzete nemcsak bizonyos tromfokat ad Magyarország kezébe, hanem veszélyeket is rejt magában, mert éppen az ilyen kényes ponton élő kis nemzetet, ha az új rendbe nem tud beleilleszkedni, adott alkalommal az ellenséges túlerő összemorzsolhatja. Nem lehetett érzéke a megalkuvások iránt, még ha azok bizonyos mértékben talán területi gyarapodást is hoztak volna Magyarországnak. Nem ismeretlen előtte, hogy ennek lehetősége bizonyos, meg nem állapítható mértékig fennforog, hiszen 1927 október havában maga beszél róla, hogy volt idő, amikor „szomszédaink közül azok, akik a békeszerződési orthodoxiának legintranzigensebb szószólói, nem tartották lehetetlennek a tárgyalást a határkérdésről, sőt olyan nyilatkozatokat is tettek, amelyekben ilyirányú készségüket nyilvánították.“ Beszédeiben mégis hiába keresünk olyan nyilatkozatot vagy gesztust, amelybe belemagyarázható volna, hogy a határkérdés valamilyen, közvetlen tárgyalások útján elért rendezésének árán az a középeurópai kooperáció, amelyet végeredményben ő is kívánatosnak tart, megvalósítható volna, már pedig ez lett volna az az érdek, amelynek kedvéért egyes szomszédaink a határok revíziójába talán belementek volna.

Ezt az álláspontját Bethlen különösen azzal a bánásmóddal indokolja, amelyben szomszédjaink a területükön élő magyar kisebbségeket részesítik és azzal az agresszivitással, amely a kisantant politikájában és sajtójában Magyarországgal szemben megnyilvánult. Szemére veti a kisantantnak a magyar kisebbségekkel szemben folytatott irtóháborút, az erőszakos repatriálásokat, a magyar emberek birtokának elkobzását, vagyonuk elszekvesztrálását és nacionalizálását, a magyar kultúra megsemmisítését és Magyarország internacionalis jóhíraeve befektetését. Ismételten hangsúlyozza ugyan, hogy a szomszédokkal szemben „mindazt, amit egy korrekt, lojális viszony ápolásával el lehet érni, a magunk részéről meg akarjuk tenni,“ sőt éles szavakat is talál azok ellen, akik „meggondolatlan szóval, felesleges gesztussal, irredenta kijelentésekkel, amelyek mögött a külföld

többet sejt, mint amennyi van bennük“ állandóan izgatnak a szomszédállamok ellen és ezzel „csak azoknak ártanak, akik a határon túlmaradtak“. De a magyar politikát a szomszédállamoknak politikájával összekapcsolni nem akarja. A kisanantot igen helyesen, biztosítási szerződésnek tartja a háborús zsákmány megvédésére, sőt Bethlen felfogása szerint ez a biztosítási szerződés még azt is célozza, hogy a szomszédállamok az uralmuk alá jutott magyar kisebbségekkel könnyebben elbánhassanak. Ezekhez az államokhoz közeledni szerinte lehetetlen. Ha kénytelen a közeledés eshetőségével foglalkozni, szavai annyira tekervényesek, „ha“ és „azonban“ szókkal megtűzdelvék, tartózkodóak, sőt helyel-közel barátságatlanok, hogy mindig kiolvasható belőlük ennek a gondolatnak elutasítása. Néha ki is mondja, hogy „udvarlással nem megyünk sokra, az erősebb fél ezt a gyengeség és a lemondás jelének veszi.“ Olykor-olykor komorabb színben látja Magyarország helyzetét. „Mi lesz velünk, — kérdi 1926 áprilisában a Tisza-serleggel kezében. — Más nagy és hatalmas nemzetektől függő kérészeletet folytató rab-nemzet? Belekényszerítettünk a körülöttünk élő és minket gyűlölő kis nemzetekkel együtt valamely federalisztikus államalakulatba, mint házaselek, kik barátságban együttélni képtelenek, de egymástól elválni nem tudnak? Vagy képesek leszünk-e végső erőnket latbavetve, mindnyájunk összefogásával saját lábunkon megállani és Magyarországot újból tekintélyes, másoktól tisztelt és barátul keresett állammá tenni?“ De kételyei nem tartanak soká és optimizmusa csakhamar ismét felülkerekedik. Bízik abban, hogy mihelyt Magyarország kikerül a maga izoláltságából, a kisanantához tartozó országok nagyobb engedékenységet fognak vele szemben tanúsítani. Egyik 1927-ben tartott beszédében bevallja, hogy a kisananttal való viszony sok kívánnivalót hagy hátra, de ez szerinte csakis abban leli magyarázatát, „hogy oly izoláltak voltunk politikai téren és hogy oly egyenlőtlen erőkkal állott a kisanant Magyarországgal szemben“. „Ha ki tudunk jönni ebből az izoláltságból, — mondja ugyanekkor — ha külpolitikánk bizonyos támasztékot nyer barátsági szerződések révén, ez eliminálni alkalmas azt az okot, amely a kisanant és közöttünk prononszírozottan nehézzé tette a helyzetet, mert kívánatosá vagy kívánatosabbá teszi a kisanantra nézve azt, hogy keresse velünk a megegyezést oly tereken is, amelyekben a múltban nem kereste“.

Bethlen tehát a nagyhatalmak körében keresett barátokat és a népszövetségi kölcsönről folytatott tárgyalásokban azt a benyomást nyerte, hogy ebben a tekintetben Angliára és Olaszországra lehet leginkább szállítani. Ez a reménysége ismét erős optimizmusról tanúsító várakozásokat kelt benne. 1923 májusában rámutat azokra a szolgálatokra, amelyeket a két említett hatalom a magyar probléma gyakorlati megoldásának tett és kissé vérmesen hozzáfűzi: „Ne csüggedjünk tehát! Lényegesen megváltozott Magyarország külpolitikai helyzete. Nem állunk egyedül a világon többé, mert vannak, akik a magyar ügyet a maguk vállaira emelve, diadalra fogják juttatni“. Már láthatni vélte: „azt az utat, amely az igazi célokhoz vezet“ és láthatni

vélte az ehhez szükséges eszközöket is. Az a reménye, hogy ez a két ország most már Magyarország mellé fog állni, mindenesetre még Olaszország tekintetében is korai volt, mert az olasz barátsághoz is csak később, egy nagy vargabetű segítségével tudtunk eljutni, ami pedig Angliát illeti, amelynek Magyarországon közvetlen érdekei alig vannak, ez a várakozás eddig, ha a hivatalos angol politikát tekintjük, egyáltalában nem vált be. Szavai azonban éles világlátásba helyezik óhajait és azt az utat, amelyen a magyar külpolitikát vezetni akarta.

Talán azért, mert ezek a remények nem akartak elég gyorsan valóra válni, határozta el magát 1926-ban arra, hogy Magyarország és Jugoszlávia között bizonyos közeledést teremtsen. Ezt az akciót, az aktív magyar külpolitika első kísérletét, a magyar államfőnek, Horthy Miklós kormányzónak, egy 1926 augusztus 26-án a mohácsi csata négyszázados évfordulóján mondott beszéde vezette be, amely meleg hangon emlékezett meg a szerbokról és a velük közösen folytatott régebbi harcokról. Abban a kedvezőbb atmoszférában, amely e beszéd nyomán Magyarország és Jugoszlávia között keletkezett, a magyar kormány egy döntőbírósi szerződés megkötésének gondolatát vetette fel. Amikor később Bethlen ezekről a tárgyalásokról megemlékezett, kiemelte, hogy azokkal nem akarta Jugoszláviát a kisantanttól elválasztani, mert ez a kísérlet, mint helyesen mondja, nem is kecsegtetett volna sikerrel. Azért talán mégsem lehet állítani, hogy ennek az akciónak kizárólag az lett volna a célja, hogy a két állam között függő kérdések megoldása döntőbírósi szerződés útján megkönnyíttessék, mert minden valószínűség szerint politikai indokok is befolyást gyakoroltak Bethlen elhatározására. Az egyik ilyen politikai indokot talán abban találhatjuk meg, hogy Bethlen valamilyen gesztust akart tenni annak kimutatására, hogy nem zárkózik el teljesen az elől a különböző hatalmak részéről hozzáérkezett biztatás elől, hogy keressen közeledést Magyarországnak a kisantantban egyesült szomszédai felé. Bethlen a kisantantban mint ilyenhez, tekintve annak Magyarország ellen irányuló agresszív életét, nem akart közeledni és arra az álláspontra helyezkedett, hogy a szomszédainkkal való viszony javítása „csak állam és állam közti tárgyalások útján lehetséges, nem pedig úgy, hogy Magyarország együtt tárgyaljon a kisantant összes államaival, mert ezáltal kitenné magát annak, hogy olyan kérdésekbe, amelyek kizáróan csak Magyarországot és egyik szomszédját érdeklik, a másik szomszéd is beleszólási jogot nyerjen“. A kisantant akkori lazább szerkezete mellett különben akkor nehezebb is lett volna az egész szövetséggel, mint annak egyik tagjával tárgyalni, bár ez utóbbi természetesen nem vállalt volna kötelezettségeket szövetségeseinek megkérdezése nélkül. A jugoszláv kormánnyal szemben tanúsított barátságos magatartás azonban mégis tanúbizonyság lehetett Magyarországnak szomszédaival szemben való békés hajlandóságaira és ez lehetett az egyik politikai cél, amelynek érdekében a tárgyalások megindultak. Sikerre különben nem vezettek. Bethlen ezt annak a lekötöttségnek tulajdonítja, amelyben Jugoszlávia a kisantant révén volt. A kisantantban tartózkodó másik két állam azonban, kivált pedig Csehszlovákia, nem nézte ezeket a tár-

gyalásokat barátságtalanul és azt remélte, hogy azok sikere esetében Magyarország velük is hasonlóan olyan megállapodásokra fog jutni, amelyek a létező feszültségek enyhítésére alkalmasok. A tárgyalások eredménytelenségének legfőbb oka az akkori jugoszláv belpolitikai viszonyokban keresendő. Nincsicsek akkori jugoszláv külügyminiszter annak az olaszbarát jugoszláv külpolitikának volt híve és exponense, amely akkor végnapjait élte és egy évvel később tényleg teljesen lekerült a napirendről. Abban a törekvésében, hogy az olasz-jugoszláv barátságot megmentse, Nincsicset nagymértékben akadályozta az a körülmény, hogy képtelen volt az Olaszországgal megkötött, de a horvátok és dalmátok által hevesen támadott nettunoi szerződésnek a belgrádi parlament által való elfogadását keresztülvinni. Ezt Olaszországgal szemben a parlament munkaképtelenségével mentegette, de ezt a mentséget lehetetlen lett volna fenntartani, ha ugyanakkor a parlament elfogad egy Magyarországgal kötött döntőbíróági szerződést.

A Jugoszláviával folytatott tárgyalásoknak azért igen fontos eredményük mégis volt, csakhogy ez nem Magyarország és Jugoszlávia között, hanem Magyarország és Olaszország egymáshoz való viszonyában állt elő. A Belgrádban megindult tárgyalások ugyanis némi idegességet és nyugtalanságot váltottak ki Rómában, amely abban az időben a Jugoszláviával való együttműködés politikájának abba-hagyására készült. Olaszországnak nagy érdeke volt, hogy Magyarország az olasz-jugoszláv ellentétben ne Jugoszlávia oldalán álljon és ezt az érdekét eléggé fontosnak tartotta arra, hogy Magyarországot maga mellé sorakoztassa. Ez az olasz közeledési törekvés Bethlennél a legnagyobb rokonszenvre és visszhangra talált. Sőt föltehető, hogy a Jugoszláviával folytatott tárgyalásoknak második és legfőbb politikai célja az volt, hogy ezek révén feltámadjon Olaszország aktívabb érdeklődése Magyarország iránt. A Nyugat-Magyarország sorsáról folytatott velencei tárgyalások, amelyek Sopronnak Magyarországon való megmaradására vezettek, olasz közvetítés alatt folytak, a népszövetségi kölcsönről folyt tárgyalásokban Olaszország, amint ezt Bethlen többször kiemelte, igen barátságos magatartást tanúsított irántunk, úgy hogy az Olaszországgal való politikai együttműködés gondolata Bethlen kalkulusaiban mindig szerepet játszott. De nagyobb értéke is volt Bethlen szempontjából a Jugoszláviához való közeledésnél, mert hiszen ennek, tekintettel Bethlennek a kisantanttal szemben elfoglalt álláspontjára, csak korlátozott jelentősége lett volna, míg az Olaszországgal való barátság végleg kivezethette Magyarországot abból az elszigeteltségből, amelynek nyomása alatt állt és megszüntethette ezzel azt az állapotot, amely Bethlen nézete szerint a kisantantot visszatartotta a Magyarország irányában tanúsított nagyobb engedékenységétől. 1927 április elején Bethlen Mussolini olasz miniszterelnök meghívására Rómába utazott és ott április 5-én egy Magyarország és Olaszország között megkötött barátsági, békéltető és döntőbíróági szerződést írt alá.

A magyar-olasz politikai érdekközösség érzetétől Bethlen mélyen át volt hatva. „Senkinek olyan nagy érdeke nincs, — mondotta 1927 május 2-án — mint egyfelől Magyarországnak abban, hogy az Adrián

erős Olaszország álljon őrt, de a másik oldalon az olasz nemzetnek abban, hogy a Duna völgyében erős, fejlődőképes magyar nemzet álljon. Az érdekek teljesen harmonikusak és egységesek ... A barátsági szerződés ezért nem egy vérszegény, tehetetlen, platonikus szerelem kifejezője, hanem két élni akaró, virilis, férfias nemzet együttműködésének kifejezője, azoknak a közös érdekeknek előrevitele érdekében, amelyekre céloztam. Nem azért, hogy kalandokba menjünk, nem azért, hogy másokat fenyegezzünk vagy bárkivel szembeszálljunk, hanem közös érdekek alátámasztásáért és megerősítéséért, a két nemzet boldogulása érdekében íratott alá ez a szerződés“. Május 19-én azután újból körülírta a magyar-olasz barátsági szerződés jelentőségét. Tagadja, hogy a szerződés mögött titkos intenciók, titkos megállapodások volnának. „Ez nem szövetségi szerződés, — mondja — amely Magyarországot vagy Olaszországot adott konkrét esetben, konkrét feladatok megvalósítására kötelezné, ez barátsági szerződés, amely kimondja, hogy bizonyos közös érdekek előmozdítása végett a két népnek a két kormányak nemzetközi téren való kollaborációja kívánatos... A szerződésből sem békebontást, sem élt senkivel szemben nem lehet kiolvasni. Egyet azonban mégis ki lehet belőle olvasni... és ez az, hogy meggyőződésem szerint a magyar nemzet és az olasz nemzet között közös érdekek állanak fenn. Olyan közös érdekek, amelyek érvényesülni fognak a jövőben is, mindig olyan pillanatban, amikor ennek a nemzetnek vagy az olasz nemzetnek szüksége lesz arra, hogy érvényesüljenek. Ez a szerződés jelentékeny támaszt nyújt a magyar külpolitikának, mert hiszen ez a szerződés első példa arra, hogy egy győző nagyhatalom barátsági szerződést köt Magyarországgal, amely tényleg kiemeli Magyarországot abból az egyoldalú izoláltságból, amelyben az utóbbi években volt és amely ennek folytán a magyar külpolitika szempontjából jelentős vívmány, a magyar nemzet és a jövő élet szempontjából pedig nagy-jelentőségű tény.“

Azt a nézetét, hogy Olaszország érdekei teljesen azonosak a magyar érdekekkel, Bethlen három olasz érdekre való hivatkozással támasztja alá. Kettő negatív, egy pozitív. Olaszország érdeke mindenekelőtt az, „hogy feltartóztassa az északi és déli szlávok minden egyesülését, történjék az akár az őket elválasztó népek, a magyarok és a románok leigázásával, akár valamilyen területi híd — korridor — útján, akár pedig azáltal, hogy Magyarországot az északi és a déli szlávokkal konföderációba vagy szövetséges viszonyba vonják be, amelyben a szlávok dominálnának, mert ha ez megtörténnék, akkor ebből automatikusan adódnék a szláv túlsúly a Balkánon s abban a pillanatban Olaszországnak az Adriai és a Földközi-tenger keleti medencéjében való befolyása is veszélyeztetve volna.“ Olaszországnak második érdeke az, „hogy ellensúlyt alkosson a Duna völgyében a kis-antant révén megnyilvánuló francia hegemoniával szemben, mert nem tekintve azt, hogy Franciaországnak a Duna medencéjében való megtámadhatlan hegemoniája más irányban biztosít szabad kezét Franciaország részére, a francia politikának a Keleten ma is, mindig is, szláv volt a beállítása.“ E két negatív olasz érdekből folyik Olasz-

országnak harmadik, pozitív érdeke is, „hogy mindenekelőtt Magyarországot erősítse és Ausztriának is segítségére legyen, hogy Romániával barátságos viszonyt tartson fenn és hogy egyáltalában a Duna medencéjében azokat az államokat erősítse, amelyek a maguk lábán és nem szláv irányítás szerint akarnak megállni... Bethlen különben arra is utal, hogy ezek az érdekek kongruensek Németország érdekeivel is.

A magyar-olasz barátsági szerződés megkötése volt Bethlen külpolitikájának legkimagaslóbb pontja: évekre eldöntötte azt az irányt, amelyet a magyar külpolitika ezután követett és még ma is követ. A legjelentékenyebb siker volt azon az úton, amelyen Bethlen külpolitikája haladt. Azóta Magyarországnak és Olaszországnak egymáshoz való viszonya még szorosabbá és bensőbbé vált és ez lényegesen megkönnyítette Magyarország helyzetét egyes azóta felmerült nemzetközi helyzetekben, mint pl. a szentgothárdi fegyvercsempészség körül felmerült diplomáciai bonyodalmakban, az optánskérdésben, a reparációs kérdés és az optánskérdés végleges rendezésére megkötött hágai, illetve párizsi egyezmények létesítésénél, amelyek a Bethlen-kormány jelentékeny külpolitikai sikerének könyvelhetők el, a hirtenbergi fegyverszállítványok miatt Magyarországot ért támadásoknál stb. Az is megállapítható, hogy a kisantant, amely a magyar-olasz szerződés megkötéséig jóformán minden értekezletén belekötött Magyarországra, azóta ebben a tekintetben jóval több tartózkodást tanúsít. Olasz részről Mussolini miniszterelnök nagy megértést mutatott Magyarország külpolitikai törekvései iránt. Ismételten állást foglalt a trianoni szerződés revíziójának szükségessége mellett és ezzel úgyszólván nemcsak szalonképessé tette a revízió gondolatát, hanem lényegesen hozzájárult ahhoz is, hogy az európai közvélemény vagy legalább is ennek egy része megbarátkozzék a revízióra irányuló magyar kívánságokkal. Az olasz kezdeményezésre létrejött négyhatalmi szerződésről való tárgyalásokban Mussolini arra is kísérletet tett, hogy a békerrevízió kérdését a megoldásra váró nemzetközi problémák előterébe hozza, de ez a kísérlet nem járt teljes sikerrel. Magyarország támaszkodhatott Olaszországra és mindig igyekezett arra, hogy az onnan nyert támogatást a maga részéről is lojálisán viszonzja, távol tartván magát minden olyan, akár politikai, akár gazdasági koncepciótól, amely olasz érdekekbe ütközött volna. Amikor Magyarország az agrárválság folytán súlyos gazdasági helyzetbe került, Olaszország segítségére sietett a semmeringi, majd 1934-ben a római gazdasági megállapodásokkal és ha ezek hatása alatt a magyar gazdasági válság nem szűnt is meg egészen, de kétségkívül enyhült. Olaszország magatartását ezekben a gazdasági kérdésekben annyival nagyobb elismeréssel kell fogadni, mert geográfiai okokból és a gazdaságtörténeti fejlődés különbözősége folytán az olasz támogatás csak nehezen, olykor-olykor az olasz néptől hozott áldozatokkal, volt Magyarország részére biztosítható.

Külpolitikai téren a gyümölcsök lassan érlelődnek és ma, — 1934-ben — még lehetetlen megállapítani, hogy végeredményben az Olaszországra való támaszkodás fog-e és ha igen, minő

gyümölcsöket fog teremni részünkre. Ez nemcsak tőlünk függ és nem is csak az olaszoktól, hanem függ az általános európai politika alakulásától is, amelyek tekervényes útjai ezidőszerint teljesen kiszámíthatatlanok, amely azonban úgy a magyar, mint az olasz politikát sok irányban kényszerítően befolyásolhatja. Annak a kritikának, amelyet valaki a pillanatnyilag fennálló helyzetből kiindulva akarna a Bethlen által kezdeményezett olaszbarát politikán gyakorolni, alig lehet különösebb értéke. Minden külpolitikai értékmérője e politika eredményeinek terjedelme és sikerének foka, ez pedig ma előre nem látható. Aki nincsen feltétlenül meggyőződve arról, hogy Bethlen politikájának alap gondolata helyes volt és aki bensejében arra a meggyőződésre hajlik, hogy a Magyarország szomszédaihoz való közeledés talán értékesebb gyümölcsöket hozhatott volna, az nagyjában a következőket mondhatná:

Hogy Olaszország támogatásával elérkezünk-e a békeszerződések revíziójához, az kétséges. Amikor a múltban a békerevízió egyszermásszor nem egészen megvalósíthatlannak látszott, az mindig csak a közvetlenül érdekelt szomszédokkal való közvetlen tárgyalások útján mutatkozott lehetőségek, az olaszbarát politika pedig ezektől messze elvezetett bennünket. Egészen 1927-ig kivált Csehszlovákia vezető államférfiai, Masaryk elnök és Benes külügyminiszter, néhányszor kifejezésre juttatták azt a nézetüket, hogy a határok revíziójáról is lehet velük tárgyalni, ha barátságos úton, és nem fenyegetésekkel és pressziókkal akarjuk ezt a revíziót elérni. Attól kezdve, — az időpont körülbelül összeesik az olasz-magyar barátsági szerződés keletkezésének időpontjával — ezek a hangok elhallgattak, sőt azóta ugyanezen részről kijelentették, hogy határrevízióról most már nem lehet beszélni. Az tehát, hogy Magyarországnak nemzetközi elszigeteltségéből való kiemelése a kisantanthoz tartozó államokat velünk szemben nagyobb engedékenységre fogja bírni, amire való reményét Bethlen ismételten kifejezte, mindeddig nem következett be, ellenkezőleg, a helyzetnek ilyirányú módosulása összefüggésben kovácsolta a kisantantot, szorosabbra fűzte a hozzája tartozó államok közötti benső kapcsolatokat és szívósabbá tette szomszédainknak a revízióval szemben való ellenállását. Ha abból indulunk ki, amit egész bizonyossággal nem lehet állítani, de ami mellett lehet támpontokat felhozni, — hogy a mai Magyarországgal közvetlenül határos nyelvterületeknek egy részét a szomszédok egynémelyikével való barátságos megegyezés útján vissza lehetett volna szerezni, akkor mondható az is, — bár természetesen szintén a bizonyítás minden lehetősége nélkül — hogy az európai közvélemény mai állapota mellett ennél nagyobb területeknek Magyarországhoz való csatolása mellett a hatalmak sem fogják magukat exponálni, mert nem-magyar területeknek magyar uralom alá való juttatása egyelőre még teljesen beleütközik az általános európai közvéleménybe. Azt is mondhatják Bethlen politikájának elvi bírálói, hogy az Olaszországhoz való közeledés szükségszerűen megnehezítette annak elérését, hogy az európai kontinensen ma a legnagyobb befolyással bíró és mindeddig az angol hivatalos politika részéről is — ha nem is teljes mértékben — támogatott francia politika ne velünk szembe forduljon, de

köztünk és szomszédaink között közvetíteni igyekezzék. Végül azt is mondhatja Bethlen politikájával szemben a kritika, hogy a magyar-olasz barátság megpecsételte Közép-Európa viszonyainak a kisantant létesítésével megindult azt a kedvezőtlen fejlődését, amelyben az egyes középeurópai államok különböző európai nagyhatalmi csoportosulásokban helyezkednek el, ami azzal a veszéllyel jár, hogy a hatalmak féltékenységének és sűrűlődsainak áldozataivá fognak válni. Igaz, hogy ebben a tekintetben a kisantant járt elől, de a kisantant Magyarországgal szemben erős katonai túlsúlyban van és a Franciaországhoz való csatlakozás csak növelte ezt a semmikép nem kétes túlsúlyt, míg Magyarországra nézve minden európai konflagráció, tekintettel arra a nagyfokú aránytalanságra, amely saját katonai ereje és a szomszédok ereje között fennáll és amelyet az olaszbarátság sem tud teljesen ellensúlyozni, ebben az esetben rendkívül veszélyes helyzetet teremthetne.

Ezek a megfontolások kétségkívül alkalmasok arra, hogy erős befolyást gyakoroljanak azoknak politikai meggyőzésére, akik Magyarországon külpolitikával foglalkoznak. De olyan külpolitikai koncepcióból indulnak ki, amely merőben ellentétes azzal, amelyet Bethlen elejétől kezdve tudatosan, meggondoltan és — nem tagadható — komoly megfontolásokra támaszkodva, maga elé tűzött. Nem szabad elfeledni azt sem, hogy Bethlen külpolitikai koncepciója az olaszbarátsággal még távolról sem merült ki. Ő elejétől kezdve arra számított, hogy barátaink köréhez Olaszország mellett más államok is csatlakozni fognak. Kétségtelenül gondolt ebben a tekintetben Németországra, amelyről az volt a véleménye, hogy az rövid időn belül ismét igen számottevő hatalommal fogja érvényesíthetni a maga befolyását az európai politikában. Számított Anglia barátságának megszerzésére is és kívánnunk kell, hogy ez a számítása illúzióknak ne bizonnyuljon. Az olasz-magyar barátsági szerződés csak egyik alapköve volt Bethlen külpolitikájának és igazságtalanság volna, politikájának egész épületét ez alapkőről való benyomások alapján megítélni.

Ki kell különben emelni, hogy Bethlen a maga külpolitikájának nüanszírozásában mindenkor rendkívül óvatos, körültekintő és tartózkodó volt. Nem titkolta ugyan, hogy Magyarország a békeszerződések revíziójára törekszik, de lehetőleg keveset beszélt erről, érezve, hogy minden magyar részről elhangzott revíziós nyilatkozat csak hozzáad egy-egy téglát ahhoz a falhoz, amelyet keresztül kell törnünk, ha a revízióhoz valóban el akarunk jutni. Sőt kifejezetten intett a revízió kérdésének túlkorai felvetésétől, amely egy tapodtat sem viszi előre az ügyet és „inkább odavezetne, hogy azt lehetetlenné tegye, sőt a revízióknak alkalmas időben való felvetését elzárná előlünk.“ Igyekezett a francia politika velünk szemben megnyilatkozott bizalmatlanságát is eloszlatni és ha ezen a téren nem is érhetett el nagy eredményt, — mert az ő idejében a francia barátságot csakis a kisantanthoz való közeledés árán lehetett volna elérni, ezt az árat pedig érette megfizetni nem akarta — azért mégis tudott tűrhető viszonyt teremteni Franciaországgal is. Rendkívül óvatos volt azokban a kérdésekben, amelyek francia érdekeket érintettek és így a Németországhoz való viszonyunk

kérdésében is. Abban a politikájában, amely Magyarország jövő üdvét a békeszerződésekkel elégedetlen államokra való támaszkodással keresi, természetesen fontos szerep jutott Németországnak is, de azért gondosan kerülte Magyarország németbarátságának tüntető demonstrálását. Amikor a német-osztrák vámunió kérdése felmerült, Bethlen bizonyára gondolt ugyan arra, hogy ennek megvalósulása esetében ezt a konstrukciót Magyarország érdekében kihasználja, de átlátva a kérdés kényes voltát és számítván azzal, hogy az bonyodalmakra fog vezetni, józan előrelátással tartózkodó álláspontra helyezkedett vele szemben, ami igen nagy mértékben megnyugtatólag hatott Franciaországra.

Azok az elgondolások, amelyek Bethlent külpolitikájában vezették, benne sohasem alakultak merev rendszerré. Bethlen gyakorlati politikus minden ízében, természetes tehát, hogy politikáját a mindenkori helyzethez alkalmazza. Megvan benne a külpolitika terén működő politikusoknak három főkélléke: állandóság a végső célokban, szívósság a politika alaptendenciájának fenntartásában és simulékony-ság a külpolitika közvetlen céljainak kitűzésében, az alaptendenciának a változó helyzetekhez való hozzáidomításában. Csak az a külpolitika helyes, amely ezeket a közvetlen célokat mindenkor összhangzásba tudja hozni a rendelkezésre álló erőkkal és eszközökkel. Ezek az erők azonban a külpolitikában nem feltétlen adottságok, hanem viszonylagos értékek. Az az erő, amely bizonyos konstellációban elégségesnek látszik bizonyos célok elérésére, az általános konstelláció megváltozása esetében elégtelenné válhatik arra. A képesség az ilyen változások bekövetkeztének idejében való észrevételére, a belőlük folyó következtetések helyes irányban való levezetésére és a helyzet változása folytán elérhetetlennek bizonyult közvetlen céloknak olyan új célokkal való helyettesítésére, amelyek elérésére a rendelkezésre álló erők elegendők, nélkülözhetetlen a külpolitika irányításában és ez a képesség nagy mértékben megvan Bethlen Istvánban is.

Az utolsó időben az a konstelláció, amelyben Bethlen a jelenlegi magyar külpolitikát megalapozta, több tekintetben megváltozott. Ez a változás erősen érintette az olasz állam helyzetét, mivel pedig Magyarország a maga politikáját Olaszországhoz kötötte, jelentékeny mértékben kihat a magyar politikára is. Bethlen nem habozott, hogy ebből a megváltozott helyzetből levonja a szükséges konzekvenciákat. Éleslátására vall, hogy ennek szükségét idejekorán felismerte és hogy a magyar közvélemény figyelmét is reáterelte.

Olaszország politikáját szintén az általános európai helyzet írja elő. Az olasz politika is kénytelen a viszonyok változásához idomulni. Magyarország igen értékes figura az olasz politika sakkjáráján, de nem olyan, amellyel egymagában a játszmát meg lehet nyerni. Észszerűden volna azt követelni, hogy az olasz politika csakis Magyarország érdekei szerint igazodjék. Segítenünk kell az olaszoknak, megkeresni azokat a pontokat, amelyekben az olasz politika a változott viszonyok mellett is segítségünkre és hasznunkra lehet. Ezeket igyekezett Bethlen megtalálni.

Az olasz diplomácia rendkívül ügyesen használta ki a világháború előtt és a világháború után azt a helyzetet, amely a francia-német

ellentét folytán Európát két táborra bontotta és ma is bontja. Olaszország érdekeit ez az ellentét közvetlenül nem érintette, eszerint lehetséges volt rá nézve, hogy akár a francia, akár a német államcsoporttal haladjon együtt. Ez a rendkívül kedvező helyzet lehetővé tette részére azt a bizonyos hintapolitikát, amelyet a két csoport között mindig folytatott. Egészen felületesen ítélné, aki efelett pálcát akarna törni. Minden más nemzet Olaszország helyében ugyanúgy járna el és ha ezt nem tenné, csak a politikai képességek teljes hiányáról tenne tanúbizonyságot. Ámde ez a hintapolitika eredményesen csak akkor folytatható, amikor az európai politikában egymással szembenálló két tábor megközelítően egyforma erős. Mihelyt világossá válik az egyiknek túlsúlya, ez a hintapolitika veszedelmessé válik. Ilyen esetben abba kell azt hagyni és az erősebbik táborhoz kell csatlakozni. Van egy olasz mondás: *Pregate Dio sempre vi trovar dove si Vince*, — imádkozzatok az Istenhez, hogy mindig azok oldalán legyetek, akik győznek. Ez az elv talán nem szép, ha azt egyes emberek saját érvényesülésükre alkalmazzák, de bölcs, ha nemzetek életéről van szó.

Már most az utolsó időben az európai konstelláció úgy alakult, hogy az a csoport, amely Franciaország körül tömörül, erős túlsúlyra tett szert a másik csoporttal szemben. Franciaország mindenekelőtt oly szoros viszonyba került Oroszországgal, amely nem áll messze a szövetségtől. A Balkán-paktum, hasonlóan a már régóta létező kisantanthoz, a francia befolyást erősítette meg az olasszal szemben. A kölcsönös katonai támogatáson alapuló paktumoknak hálózata, amelynek létesítésén a francia diplomácia ezidőszerint dolgozik, még akkor is, ha csak részlegesen jönne létre, Franciaország politikai céljait szolgálja. Az angol politika az utolsó időben szintén erősebben kapcsolódott össze a francia politikával, amelytől különben sohasem szakadt el teljesen. Mindezek az események a francia csoport helyzetét jelentékenyen megerősítették. Viszont egyidejűleg Németország külpolitikai befolyása ezektől a változásoktól függetlenül is gyengült. Az a politikai rendszer, amelyre Németország az utolsó évben rátért, idegenkedést váltott ki majdnem az összes külföldi államokban, még a semlegesekben is és nem volt alkalmas arra, hogy Németországnak megkönnyítse új barátok szerzését. Ezenkívül Németországnak a Népszövetségből való kiválása is csökkentette a német politika pozitív befolyását. Azzal a kettős változással, amely egyfelől a francia befolyás erősödése, másfelől Németország külpolitikai helyzetének gyöngülése folytán állt elő, az európai egyensúly ezidőszerint határozottan Franciaország javára tolódott el és az olasz politika ez elől nem húnyhat szemet. Az olasz politika az utolsó esztendőben nagy erőfeszítéseket tett ennek a fejlődésnek megakasztására, de nem volt sikere. Az olasz kezdeményezésre létrejött négyes paktum holt betű maradt. A Balkánon az olasz befolyás, amely főleg Görögországra, Törökországra, Albániára és Bulgáriára volt alapítva, gyengült, mert az első két ország a francia befolyás alatt álló balkánszövetséghez csatlakozott, Albániában olaszellenes befolyások kaptak lábra és látszólag Bulgária sem áll már annyira, mint régebben, olasz befolyás alatt. Mint bizonytalan tényező az

európai politikában legfeljebb még Lengyelország jön tekintetbe, amely az utolsó időben közeledett Németországhoz, amivel lényegesen előmozdította az orosz-francia közeledést, de kétes, hogy a most kialakuló helyzetben Lengyelország fenn fogja-e tarthatni ezt a politikát és nem lesz-e kénytelen visszatérni a francia politika érdekkörébe, amelytől különben sem szakadt el sohasem teljesen. Mihelyt Olaszország arra a meggyőződésre jut, hogy Németországgal együtt is sokkal gyengébb tábor képvisel, mint a francia befolyás alatt álló csoport, kénytelen ez utóbbi felé orientálódni. Azokat az okokat, amelyek erre bírhatják, tetézi az a Bethlen által különösen kiemelt körülmény, hogy egyidejűleg Olaszország és Németország között is ellentétek merültek fel az osztrák kérdés miatt, úgy hogy ennek a két országnak együttes politikája már ebből az okból is nehézségekbe ütközik. Ez a momentum valóban igen fontos, ámbar az, aki azt hiszi, hogyha az olaszok és a németek az osztrák kérdésben Össze nem különböztek volna, Olaszországnak a francia politika irányában való elhajlása nem következett volna be, alighanem tévedésben van.

Rendkívül érdekes Bethlen külpolitikájának megismerése szempontjából megfigyelni, milyen következtetéseket von le a megváltozott helyzetből. Meglepő nyíltsággal kifejtette azokat a „Pesti Napló” 1934 szeptember 8-i számában megjelent egyik feltűnést keltő cikkében.

A Bethlen egész egyéniségét jellemző szívósságra vall, hogy bár tisztában van vele, hogy politikája a változott viszonyok mellett módosulásra szorul, annak alap gondolatát egyáltalában nem ejti el. A legcsekélyebb hajlandóság sem mutatkozik nála, áttérni ama másik politikára, amelyet Magyarország a szomszédállamokhoz való közeledés alakjában folytathatna. Látja ugyan, hogy az az erős front, amely francia befolyás alatt az európai politikában kialakult és amelynek egyik főcélja a békeszerződésen alapuló *status quo* megvédése, „momentán elképzelhetetlen hatalmú erőt és túlsúlyt” képvisel, de egyáltalában nem csügged el és változatlanul bízik abban, hogy ez a helyzet csak epizódnak fog bizonyulni. E tekintetben az ő elgondolása szerint különösen Ausztria jövőjének mikénti alakulása fog döntő befolyást gyakorolni. „Ha Ausztria — mondja Bethlen — gazdaságilag és politikailag német vezetés alá kerül, a német befolyás természetesen nemcsak Magyarországon válik a mainál sokkal hatalmasabbá, de azon a napon a kisantant szövetségi értéke is problematikusává válik Franciaországra nézve, mert a német gazdasági, politikai és katonai gravitációs erők ezen államokat is a maguk vonzókörébe vonhatják. Akkor előrelátható, hogy pl. Jugoszlávia Németországban fog támaszt keresni Olaszországgal szemben, Csehszlovákia bekerítve akcióképtelenné válik, Románia pedig egyedül maradva nem fogja hátában a rendezetlen besszarábiai kérdéssel a németellenes politika további folytatását egyedül vállalni. A jelenlegi helyzetből való minden eltolódás tehát bomlást idézhet elő az antirevizionista frontban is.” A helyzet teljes megváltozása lehetőségében bízva Bethlen, természetesen nem is juthatott olyan következtetésre, hogy külpolitikájának alaptendenciáját el kellene ejteni.

Viszont nem huny szemet az elől, hogy Olaszország politikája bizonyos tekintetben megváltozott. Nem olyan mértékben, mintha Olaszország most már „az orthodox status quo tételének elfogadása“ mellé állt, volna, vagy mintha Magyarország barátságára már nem fektetne súlyt. De mégis azt találja, hogy Olaszországnak a francia politikához való közeledése Magyarországot kényes helyzetbe sodorja, mert hiszen ezzel „Olaszország olyan államcsoport felé közeledik, amelynek mai vezetője... tudatosan és élesen fordult velünk szembe és amelynek csatlósai a magyarság kiirtását egyenesen politikai főcélként tekintik.“ Bethlen ezért keresi a lehetőségeket, hogy miként lehetne Magyarország érdekeit az esetleges olasz-francia megegyezés esetében is, sőt esetleg éppen az erről folytatott tárgyalásokban, megvédeni. Elismeri, hogy „a mai helyzetben ilyen tárgyalásoknál a revíziót illetőleg nem lehetne komoly eredményekről szó“ és hogy pillanatnyilag ilyeneket nem várhatunk. Más téren látja tehát annak lehetőségét, hogy a magyarság fontos érdekei ebben a megegyezésben vagy ennek a megegyezésnek alkalmából fokozott védelmet nyerjenek. Ez a tér szerinte a Magyarországtól elszakított kisebbségek helyzetére vonatkozó kérdéskomplexum.

Bethlennek régi, gyakran hangoztatott meggyőződése az, hogy Magyarország szomszédai politikai szövetségének egyik be nem vallott célja ezeknek a hozzájuk került magyar kisebbségeknek megsemmisítése. Ebben a meggyőződésben megerősítette, hogy az antirevizionista frontnak a közelmúltban bekövetkezett megerősödése a nyilvánvaló tények tanúsága szerint bátorítást adott szomszédainknak arra, „hogy most már nem törődve semmivel, újabb könyörtelen hadjáratot kezdjenek az uralmuk alá került szerencsétlen magyar testvérek ellen.“ Kissé tovább pedig azt mondja, hogy szomszédaink a francia külügyminiszternek egyes Magyarország jogos Önérzetét sértő nyilatkozatait „bátorításnak vették arra, hogy az uralmuk alá került szerencsétlen magyar kisebbségekkel szemben újabb gyilkos politikai hadjáratot kezdeményezzenek, úgyszólván nemcsak a revízió kérdése torpant meg egyelőre az európai krízis forgatagában, hanem nemzetünk egyharmadának élete és fennmaradása is.“ Azon akadályok elől, amelyek a revízió kérdésének felvetését lehetetlenné teszik, Bethlen „egyelőre“ (sohasem mulasztja el ennek a szónak hangoztatását), meghajlik. Viszont azt hiszi, hogy nem kellene egyidejűleg, még ideiglenesen sem, elejteni az alkalmat a magyar kisebbségek helyzetének megjavítására. Olaszország, mondja, most olyan államcsoport-hoz keres közeledést, amely a magyar kisebbségek kiirtására irányuló tevékenységet fedezte. Most tehát Olaszország, ha érdekei a Franciaországhoz való közeledést elkerülhetetlenné teszik, fontos szolgálatot teljesíthet a magyarság ügyének, ha keresztülviszi ebből az alkalmából a magyar kisebbségek fennmaradásának biztosítására szükséges intézkedéseket. Bethlen komoly intést intéz Olaszországhoz a kívánság érdekében. Ha a francia-olasz tárgyalások sikerre vezetnek, — mondja — anélkül, hogy általuk biztosítva volna az, hogy vége szakad a francia politika csatlósai magyarirtó kisebbségi politikájának, a magyar nemzet érzésvilágban a magyar-olasz barátság súlyos sebet

fog kapni. A magyar nemzet nem játszhat ja, mondja tovább, egyszerűen a leltári tárgy szerepét és azt a minimumot, ami felzaklatott nemzeti érzésének megnyugtatóhoz szükséges, meg kell kapnia, mert enélkül semmiféle megegyezésbe megnyugvással bele nem lehet. Viszont ha a kisebbségi kérdést illetően ily megnyugvás teremthető, akkor az olasz-francia közeledés Magyarországra nézve egyenesen üdvös és előnyös lehet.

Bethlennek ez a fellépése azt mutatja, hogy politikájának vég-célját, a revíziót nem ejtette el, hanem csak „egyelőre“ háttérbe vonultatja. Azt bizonyítja továbbá, hogy Bethlen politikájának alap-tendenciájához is hű maradt, mert továbbra is a hatalmak akaratának megnyilatkozásától és különösen Olaszország jóakaratótól, nem pedig a közvetlen érdekelt szomszédainkkal való megegyezéstől várja azoknak a kérdéseknek rendezését, amelyeknek megoldása külpolitikánk elsőrendű feladatát alkotja. Viszont politikájának közvetlen célját ezúttal, számolva a megváltozott helyzettel, egyelőre nem a revízióban, hanem a Magyarországtól elszakadt kisebbségek helyzetének megvédésében látja. Ez az egyetlen pont, amelyben régebbi politikájától eltér.

Aki Bethlennel szemben Magyarország érdekei szempontjából célszerűbbnek tartaná a szomszédokkal való együttműködés útjainak egyengetését, az valószínűleg Bethlen mostani eszmemenetét sem fogja osztani. Vele szemben arra lehet utalni, hogy a kisebbségi kérdésekben a hatalmak és a Népszövetség igen keveset tehernek, amit a szomszédok a maguk szuverénitásuk körén belül rosszakaratúlag ki nem játszhatnának és hogy mindaddig, amíg szomszédaink Magyarországon hajthatatlan, revánsra vágyó és állandóan erre törekvő ellenséget, a magyar kisebbségekben pedig ennek az ellenségnek előőrseit látják, rosszakaratuk ezekkel szemben nem is fog jóakarattá válni. Bethlen külpolitikájának ellenzői talán azon a meggyőződésen lesznek, hogy a kisebbségek sorsának megjavítását könnyebben lehetne elérni olyan politikával, amely a Magyarország és szomszédai között fennálló feszültség enyhítésére törekszik, mert ezúton talán meg lehet változtatni azt a pszichológiai állapotot, amelyből a kisebbségek ellen irányuló intézkedéseknek legalább egy része fakad. Azt is fogják mondani Bethlen politikájának ellenfelei, hogy az, amit Bethlen a francia vezetés alatt álló revízióellenes front felbomlása érdekében kívánatosnak tart, az osztrák Anschluss megvalósítása, oly orvosság, amely a betegségnél is rosszabb, mert az egyik hátrány helyébe, amely ezen az úton elhárulna, más, nagyobb veszélyt idézne elő, azt a veszélyt, amellyel a 70 millió német népnek közvetlen szomszéd-sága a mi kis 8 millió népünkre feltétlenül jelentene. De ez is azokhoz a vitákhoz tartozik, amelyeket csak a jövő fejlődése dönthet el. Bizonyára nem lesz azok között, akik Bethlen külpolitikai elgondolásaival szemben ellenvetéseket táplálnak, egyetlen egy sem, aki nem örvendene, ha tévesen ítélte volna meg a szituációt, amikor nem bízott abban, hogy a francia-olasz tárgyalások alkalmából, a hatalmak parancsszavára, lehet értékes biztosítékokat kapni a kisebbségek számára. Ha ez valóban bekövetkezik, akkor Bethlen politikája igazolva lesz.

Ha egészében tekintjük azt a külpolitikát, amely Bethlen nevéhez fűződik és igyekszünk megvonni annak mérlegét annyira, amennyire azt ma meg lehet vonni, el kell ismerni, hogy még a mai, ránk nézve nem éppen kedvezően alakult európai konstellációban is, Magyarország külpolitikai helyzete jobb, mint Bethlen kormányzati tevékenysége előtt volt. Ebben lehetett része a természetes fejlődésnek és a háborúban keletkezett, gyűlölettel telt atmoszféra azóta bekövetkezett némi enyhülésének is, de igazságtalanság volna el nem ismerni, hogy ez a javulás Bethlen nevéhez fűződik és túlnyomórészt Bethlen céltudatos politikájának eredménye volt. Helyes volt-e ez a politika vagy helytelen, azt csak akkor fogjuk megítélhetni, ha eredményeit át fogjuk tekinthetni. Ma ez a politika mint befejezetlen, félig kész mű áll előttünk. Vannak, akik erős meggyőződéssel más politikai elgondolásokat képviseltek, de nincs senki, aki Bethlen elgondolásainak sikert nem kívánna. A magyar nemzet mindenesetre híven követte őt. Ösztönösen ama politika felé hajolt, amelyet Bethlen képviselt és ezzel lehetővé tette annak állandósulását. Ez az állandóság pedig nagy érték a külpolitikában, amelyet könnyelműen feledni nem szabad. Aki valamilyen erdőben bolyong és nem látja a kiutat,—mondja a francia bölc — az leghelyesebben akkor jár el, ha azt az irányt, amelyben elindult, következetesen betartja és semmi körülmények között nem tér el tőle, mert ebben az esetben előbb-utóbb kikerül a szabadba, míg ha irányát folyton változtatja, esetleg körben forog és soha sem jut ki az erdőből. Ezt érzi nyilván a magyar nemzet is és ezért híven ragaszkodik ahhoz az irányzathoz, amelyet Bethlen a magyar külpolitika részére kijelölt.

II.

BETHLEN KÜLPOLITIKAI ELGONDOLÁSAI egyfelől és a Magyarországon élő nemzeti kisebbségekkel szemben követett politikája másfelől szoros kapcsolatban állanak egymással.

Háború előtti beszédeiben Bethlent egyik kérdés sem foglalkoztatta annyira, mint a nemzetiségi kérdés. Alig van közöttük olyan, amelyben nem mutatott volna rá a Magyarországot ebből az irányból fenyegető veszélyekre. A nemzetiségekkel szemben való engedékenységet, kívánságaik részbeni teljesítését aggasztónak tartotta, mert félt attól, hogy ha nagyobb mozgási szabadságot kapnak, azzal vissza fognak élni az egységes magyar állam rovására. Ezért azokhoz tartozott, akik akkor szembehelyezkedtek azokkal az alkudozásokkal, amelyeket Tisza István gróf kezdeményezett a románokkal és amelyek nem vezettek sikerre. Későbbi külpolitikájának egyik lélektani magyarázatát talán abban találhatjuk, hogy politikai pályájának kezdetétől fogva igen erősen állt azoknak a veszélyeknek hatása alatt, amelyek Magyarországot a románok, tótok és szerbek részéről érthették. Idegenkedése nem változott akkor sem, sőt talán még nagyobbá vált, amikor ezek a népek Magyarországtól elszakadtak és amikor ezzel szétrobbantották az ezeréves Magyarországot és az erdélyi magyarságot idegen uralom alá juttatták. Voltak,

akik reálpolitikai — talán túlságosan reálpolitikai — számítással arra az eredményre jutottak, hogy az önálló államokká változott, illetve ilyenekkel egyesült román, tót és szerb néppel szemben most már más alapon kell a megegyezést megkeresni és megtalálni, de ezek többnyire olyanok voltak, akik a régi nemzetiségi politikának azt az irányát, amelyet Bethlen követett, szintén nem helyeselték. A múltban más körülmények között kialakult politikai felfogások ilyformán bejátszanak a mai közvélemény kialakulásába is.

Egyúttal azonban Bethlen észrevette azt is, hogy a megváltozott körülmények között az új, megkisebbedett Magyarországon belül a régi nemzetiségi politikának nincsen többé létjogosultsága. Ezért a háború utáni Magyarországon megmaradt kisebbségekkel szemben más elveket alkalmazott, mint amilyeneket a régi Magyarország nemzetiségeivel szemben alkalmazni kívánt. Tisztán látta, hogy az új Magyarország érdekei a kisebbségi kérdés terén merőben különböznek a régi Magyarország érdekeitől és sok tekintetben ellenkező politikát kívánnak meg. A régi Magyarország nemzetiségi tekintetben vegyes lakosságú volt, az országon kívül magyar kisebbségek nem voltak. Az új Magyarország fajilag majdnem egységes, viszont idegen országokban jelentékeny magyar tömbök élnek. Ennélfogva a régi Magyarországon az volt a magyarság problémája, miként lehet megakadályozni, hogy az itt élő nemzetiségek törvénybiztosította jogaikkal az ország egységét veszélyeztető módon vissza ne éljenek és ez a probléma a viszonyok változása folytán jóformán megszűnt. Viszont ezidőszerint a magyarság problémája az, miként lehet elérni, hogy a határainkon kívül rekedt magyar kisebbségek minél teljesebben élvezhessék azokat a jogokat, amelyek részükre nemzetközi szerződésekben és állami törvényekben biztosítva vannak és ez az érdek a régi Magyarországon nem létezett. A magyarságnak a régi Magyarországon fennálló érdekei érthetővé teszik, hogy a magyar politika és közigazgatás a nemzet nagy érdekeire való tekintettel a kisebbségek jogainak kezelésében itt-ott bizonyos szűkkeblűsége hajlott. A mai Magyarországnak érdeke az, hogy a kisebbségekkel lehetőleg nagylelkűen bánjék, mert így szerzi meg az erkölcsi jogot arra, hogy hasonló elbánást követelhesse a külföldön élő magyar kisebbségek részére is.

Vannak azonban a kérdésnek még más vonatkozásai is, amelyekben a helyzet ma lényegesen eltér a régitől. A világháború előtti Magyarországon élt nemzetiségek nagy részben kifelé gravitáltak, velük szemben tehát a védekezés álláspontja indokolható volt. Történtek ugyan velük szemben is kísérletek a megegyezésre, de az eltérés aközött, amit a magyarság nyújthatott és aközött, amit a nemzetiségek kívántak, mindvégig áthidalhatatlan volt. Amit Tisza a nemzetiségeknek, — elsősorban a románoknak — kilátásba helyezett, a nemzetiségi párt elismerése, az anyanyelven való oktatás kiterjesztése, a sajtó- és gyülekezési jognak enyhébb kezelése stb. az szörnyű sok volt Tisza szemében, de semmiségnak tűnt fel a nemzetiségek előtt. Tisza rengeteg sokat várt az egyik, mindvégig titokban tartott engedménytől, amelyet meglepetésszerűen akart a románoknak juttatni és amely abban állt volna, hogy meg akarta engedni nekik

saját, Románia színeivel egyező, de a romániai zászlótól elrendezésükben eltérő színeik szabad használatát. Δ románok csak lemosolyogták ezt az engedményt és értéktelennek tartották azt. Arra viszont, amit a románok kívántak, Tisza mondta, hogy „azt magyar gyomor nem veszi be“ és kijelentette, ami meg is felelt a valóságnak, hogy még az általa kilátásba vett intézkedések elfogadtatása is „kemény dió“ lesz részére. Az az 500.000 főnyi német kisebbség ellenben, amely az új Magyarországon megmaradt, sohasem gravitált kifelé és államhűségét minden alkalommal nyíltan hangoztatta. Bethlen felismerte az ebben a tekintetben is megváltozott helyzetet. „Mai nemzetiségeinknek, — mondja — nincsen külön területiálisán összefüggő területük, hanem úgyszólván az egész ország területén szétszórva élnek. Nincsenek többé olyan nemzetiségeink, amelyek az ország határszélén lakván, határosak olyan állammal, amelyben az illető nemzetiség fajrokonai önálló állami életet élnek. Nincsenek többé irredenta érzelmű nemzetiségeink“. „Kisebbségeink nagy tömegei, — mondja tovább, — különösen a hazai németiség, ma hű fiai hazánknak és semmi magyarelles érzés nem él soraik között, csak azt követelik, hogy anyanyelvüket mi sem nyomjuk el és engedjük őket német nyelvük élvezetében boldogulni“. Ezek a kívánságok szerinte nem mennek olyan messze, hogy azok kielégítése ellen a magyarság szempontjából óvást kellene emelni. Az a megegyezés, amelyre Tisza a románokkal szemben hiába törekedett, a mai Magyarországon megmaradt német kisebbségekkel szemben semmi nehézségbe nem ütközik. Azok az érvek, amelyekkel Bethlen annakidején állást foglalt Tisza megegyezési kísérletével szemben és amelyek a románok államhűsége iránti bizalmatlanságában gyökereztek, a mai Magyarország német kisebbségével szemben teljesen tárgyaltalanok.

Ebben a megváltozott helyzetben tehát más politika felelt meg a magyarság érdekeinek, mint az, amelyért Bethlen a háború előtt küzdött. Nem is habozott levonni ebből a szükséges következtetéseket. A magyarságnak ma nagy érdeke annak bebizonyítása, hogy igenis lehet valamilyen, az illető államban hegemoniát gyakorló fajtól eltérő kisebbségnek politikai, kulturális és gazdasági érdekei ápolásában teljes szabadságot engedni, sőt őket e törekvésükben államilag támogatni, mert hiszen nem lehet eredménnyel több jogot kívánni a mai államokban élő magyar kisebbségek számára, mint amennyit Magyarország ad meg az ő nem-magyar kisebbségeinek. „Az a súlyos élethalálharc — mondja Bethlen, — amelyet magyar testvéreink a tőlünk elszakított területeken elnyomóikkal szemben folytatnak,..., amely harcban az egész világ előtt nekünk kell a kisebbségek jogait védenünk, nem teszi-e szükségessé, hogy megtámadhatlan erkölcsi alapon álljunk és senki se vethesse szemünkre, hogy vizet prédikálunk, de bort iszunk és hogy a magyar kisebbségek jogait reklamáljuk, de magunk sem adjuk meg azt saját kisebbségeinknek, amit másoktól számunkra követelünk.“ Bethlen kisebbségi politikájának alapja tehát az a helyes megfontolás, hogy a kisebbségekkel való előzékeny bánásmód magyar érdek, mert csak az teszi lehetővé a tőlünk elszakított magyar kisebbségek érdekeinek hathatós megvédését, de hogy ennek

az előzékeny bánásmódnak nincsenek is akadályai, mert a Magyarországon ma élő kisebbségekben nincsenek olyan centrifugális hajlandóságok, amelyeket elnyomni, vagy amelyek ellen védekezni kellene. A következtetés, amelyet ebből levont, az, hogy egyfelől éberren kell ugyan ügyelni arra, hogy a hazai német kisebbség körében államellenes irányzatok ne érvényesüljenek, másfelől azonban ezeknek a kisebbségeknek meg kell adni mindent, ami politikai, gazdasági és kulturális tekintetben megerősítésükre szolgál.

Bethlen ezen kisebbségi politikájába talán még egy másik külpolitikai megfontolás is belejátszott, bár erről sohasem beszélt. Az ő külpolitikája az együttműködést kereste azokkal az államokkal, amelyek a maguk részéről szintén nincsenek megelégedve a békeszerződésekkel. Ezekhez tartozik elsősorban Németország is. A Magyarország és Németország közötti viszonyra azonban az itteni német kisebbség helyzete és hangulata mindég nagymértékben gyakorolt befolyást. A német kisebbségnek komoly sérelmei felizgatnák a német közvéleményt Magyarország ellen. A német közvéleményben ezzel kapcsolatban felmerülő vádak viszont elmérgesíthetnék a magyarságnak Németországgal szemben való hangulatát. Ezt a fejlődést Bethlen külpolitikájának feltétlenül el kellett kerülnie és ennek szükségszerű előfeltétele volt az, hogy a magyarság és a hazai német kisebbség közt évszázadok óta fennállt egyetértés meg ne zavartassék. Hogy Németország nem gyakorolhat jogosan befolyást magyar belügyekre és hogy a német kormány a nemzetközi ildomosságra való tekintettel minden olyan beavatkozástól kétségtelenül mindig el fog tekinteni, az mitsem változtat ezen a helyzeten, mert a német közvéleménynek vannak — még a legdiktatórikusabban kezelt sajtóviszonyok mellett is — olyan megnyilatkozásai, amelyek a kormánytól függetlenek vagy ilyeneknek minősíthetők és amelyek mégis rossz vért szülhetnek. Ennek a kedvezőtlen fejlődésnek veszélye annál nagyobb, mert német részről van némi hajlandóság górcsővel vizsgálni azokat a tüneteket, amelyek megvilágítani látszanak a magyar kisebbség helyzetét és hangulatát, magyar részről pedig szintén van bizonyos tendencia, érzékenyen reagálni a német közvéleménynek egyes, gyakran teljesen súlytalan megnyilatkozásaira a magyarsággal szemben. Ebben a helyzetben a hazai németiség lehet összekötő híd Magyarország és Németország között és lehet a két országot egymástól elválasztó szakadék. Bethlen mindent elkövetett, hogy összekötő híddá alakítsa.

A nemzeti kisebbségek kérdésének kezelésére vonatkozó álláspontját Bethlen nyíltan kifejezésre juttatta 1924 február 28-án az akkori nemzetgyűlésen, ahol megmondta, hogy Csonka-Magyarországon új nemzetiségi politikát kell csinálni. Ez a politika szerinte megmaradhat az 1868. évi nemzetiségi törvény alapján, mert hiszen ennek intézkedései teljes összhangban állanak a kisebbségi politikáról vallott modern felfogásokkal. De egy tekintetben, — mondja Bethlen, — az a politika, amelynek alapján Ő dolgozni kíván, mégis talán továbbmenő annál, amely a háború előtt érvényesült. Az a tere, amelyen tovább akar menni, a kulturális fejlődés tere. Utal arra, hogy „a múltban igen gyakran összetévesztettük a nyelv használatát a hazafisággal. Gyakran

abban a hitben voltunk, hogy az, aki magyarul tud, már jó hazafi, aki nem tud magyarul, nem az.¹ Ezt Bethlen tévedésnek mondja, amelyet be kell látni és ezért szerinte „lehetővé kell tenni nemzetiségi kisebbségeink számára, hogy az oktatást anyanyelvükön is megkaphassák.“ Ez nincsen, mondja tovább, semmiképpen sem ellentétben a magyar hazafisággal. Az aki tótul tanul a népiskolában, azért lehet kitűnő magyar hazafi, míg fordítva, az, aki magyar iskolában nevelkedett, gyakran rossz hazafi lett. Ugyanezt a gondolatot ismét Ali 1926 november 28-án debreceni választói előtt. „A jó hazafiság, mondotta ez alkalommal, nem az anyanyelvtől függ, hanem a meggyőződéstől és az érzésektől. Sajnos, a múltban igen gyakran összetévesztettük a kettőt és azt, aki magyarul beszélt, de kifelé húzott, magyar embernek tartottuk, míg ugyanakkor bizalmatlanok voltunk az iránt, aki magyarul nem beszélt ugyan, de lelkének minden idegszálával ragaszkodott a magyar hazához.“ Még világosabban beszél abban a cikkében, amelyet a kormányról való távozása után a „Magyar Szemle“ 1933 júniusi számában „Magyar kisebbségi politika“ címen közzétett. Itt nyíltan kimondja, hogy „minden olyan nemzetiségi politika, amely a kisebbségek nyelvének elnyomásával dolgozott, akár az iskolában, akár a közéletben, akár a gazdasági életben, mindenütt megbosszulta magát és ellenkező eredményt szült, mert hatalmasan felébresztette a kisebbségek nemzeti öntudatát és így ellenhatást szült náluk.“ „Semmiféle országos vagy magyar érdek, mondja tovább, nem szenved csorbát azáltal, ha a hazai németiség iskoláiban a német nyelv olyan mértékben érvényesül, amily mértékben azt a német kisebbség maga óhajtja és kívánja. Ne áltassuk magunkat azzal, hogy nem kívánja és hogy tiszta magyar iskolát óhajt. Lehet ilyen kivételes eset is, de gyakran ez az óhaj csak kívülről szuggesztív kívánság. Az esetek túlnyomó részében a német polgár azt kívánja, hogy fia tanuljon meg magyarul is jól, de tanuljon meg írni, olvasni, számolni anyanyelvén is és hogy szerezzék meg mindazt az ismeretet, amelyet a népiskola nyújthat. És miután legtöbb esetben ez csak úgy lehetséges, ha ezeknek az elsajátításánál, az előadásnál, a magyarázatnál, a gyermek anyanyelve is kielégítő mértékben érvényesül, az a kívánatos, hogy az oktatás ennek megfelelően rendeztessék be. Semmiféle magyar hazafias érdek csorbát nem fog azáltal szenvedni, ha ennek az óhajnak eleget teszünk.“

Ezek az elvek és szempontok vezették Bethlent a hazai kisebbségekkel szemben folytatott politikájában. Ezek alapján állt az 1924: II. t.-c., amely „a közhivatalnokoknál a kisebbségi nyelvek ismeretének biztosításáról“ szól és ennek alapján áll az 1923. évben kibocsátott miniszteri rendelet is, amely a kisebbségi vidékeken való népiskolai tanítást szabályozza és megveti alapját azoknak az intézkedéseknek, amelyekkel a kisebbségek lakta vidékeken a gyermekek anyanyelvén való oktatásnak kiépítését lehetővé teszi. Ugyanezek az elvek vezették őt akkor is, amikor a „Magyarországi Német Népművelődési Egyesület“ az ő közreműködésével létesült, hogy e szervezeten belül a német kisebbség kulturális törekvései céltudatos és eszszerűs módon legyenek vezethetők, irányíthatók és fejleszthetők.

Politikai rövidlátásra vallana azt gondolni, hogy Bethlen ennek a szervezetnek létesítésével lovat adott a német kisebbség törekvései alá vagy azt mondani, hogy ha a németiség hosszú évtizedeken át ilyen egyesület nélkül tudott békés egyetértésben élni a magyarsággal, most sem lett volna erre az alakulatra szükség. A fejlődés egyik téren sem áll meg és folyton új igényeket teremt. Ami nem volt szükséges a mai megelőző nemzedék szemében, az szükséges lehet a mai generáció szempontjából. A német kisebbség kulturális törekvéseinek megszervezését is e fejlődés tette szükségessé. Az egyes nemzetiségek által a háború után elért sikerek nem maradhattak hatás nélkül azokra a kisebbségekre, amelyeknek a háború ilyen sikereket nem juttatott, sőt azokra sem, amelyek ilyen sikerekre nem is áhítoztak. Annyi ünnepélyes szerződés létesült a nemzeti kisebbségek jogainak és helyzetének megvédésére, annyi ünnepélyes nyilatkozat mondotta ki a kisebbségi igények tiszteletbentartására való jogot, annyi szép szó hangzott el és annyi tinta folyt a háború után a nemzeti kisebbségek sérelmeinek tárgyalásában, hogy valóban a csodával volna határos, ha ezek az eszmék nem hatoltak volna be a magyarországi németiségbe is. Lehetetlen elkerülni, hogy az a valamely hazai kisebbséghez tartozó polgár, aki minduntalan hallja, hogy mily nagy sérelem éri a tőlük elszakított területeken élő magyar kisebbségeket az iskolaügy, a közigazgatás, az állami élet terén, ne kezdjen gondolkozni azon, hogy vajjon neki magának megvan-e mindaz, amit a tőlünk elszakított magyarság részére kétségbevonhatlan jog alapján kívánunk. Ezeket az eszmeáramlatokat a hazai németiségtől távortartani annál nehezebb volt, mert hiszen a múltban — a forradalmi időkben — ezeket az akkori magyar kormányok is képviselték, sőt ezek még politikai autonómia ígéretével is kecsegtették. Talán azt is figyelembe kell venni, hogy a viszonyok teljes megváltozása folytán megszűntek egyes gátló körülmények, amelyek a németiséget azelőtt külön követelések felállításától visszatartották. A magyarországi németiség éppen államhűségéből kifolyólag óvakodott azelőtt attól, hogy követelésekkel hozakodjék elő, amelyekből azt lehetne következtetni, hogy ők sem jobbak a kifelé gravitáló nemzetiségeknél, de nem is akarták a magyar nemzetnek e téren észlelhető nehézségeit fokozni. A háború utáni Magyarországon azonban maga a németiség is érezte, hogy azok az okok, amelyek saját igényeinek erőteljes hangoztatásától régebben visszatartották, most már nem állanak fenn. Mindezekből az okokból a háború után a német kisebbségben is kialakult a vágy az ő külön német kultúrájuk fennmaradásának biztosítására és ebbeli érdekeik fokozott ápolására és fejlesztésére. Ez a vágy, ha a kormányok részéről figyelembe nem részesül, előbb-utóbb valószínűleg német kisebbségi párt megalakulására vezetett volna. Hiszen vannak ma is — inkább a magyar határokon kívül, mint azokon belül — a német kisebbségek érdekeinek olyan szószólói, akik szépséghibát találnak abban, hogy Magyarországon nincsen ilyen német kisebbségi párt, amely pedig majdnem minden országban, hol nagyobb számú német kisebbségek vannak, létesült. Az ilyen kisebbségi párt azonban a speciális magyar viszonyok közepett valószínűleg előbb-utóbb ellentétbe került volna a magyarságra támaszkodó pár-

tokkal, még ha azzal a szándékkal alakult volna is meg, hogy a magyarsággal való egyetértést ne engedje megbontani. Hisz minden párt, hogy létjogosultságát bebizonyítsa, a viszonyok erejénél fogva kénytelen megmutatni, hogy tesz valamit azokért az eszmékért, amelyeknek hirdetésével pozíciót szerzett magának és ennek érdekében azután keresve keresi azokat az alkalmakat, amikor kemény fellépéssel beigazolja, hogy rá szükség van. Nem kell sok hozzá és a kisebbségi kérdések tárgyalásánál bizonyos erősebb hang válnék szokásossá, amely azután mind távolabb és távolabb vinne attól a vonaltól, amelynek betartása a magyarság és a német kisebbség közötti egyetértés megóvása szempontjából kívánatos.

A Német Népművelődési Egyesület megalapítói azokat a törekvéseket, amelyek a háború után a hazai németiség körében mutatkoztak, nem megteremtette, hanem mederbe szorította. Alapítói és így Bethlen István gróf is, szilárd keretet akartak szabni e törekvések részére. Az eszme Bleyer Jakabé volt, aki már a forradalmi időszak kezdete óta a német kisebbség érdekeinek szolgálatába állította a maga értékes, temperamentumos egyéniségét. De Bethlen melegen felkarolta az eszmét és elejétől kezdve támogatta azt. Az egyesület alapszabályai az ő személyes közreműködésével jöttek létre, ő maga változtatott és módosított az eléje terjesztett tervre és kívánságait az egész vonalon érvényesítette. Előrelátóan arról is gondoskodott, hogy mindaddig, amíg a német mozgalom a vajúdas stádiumában van, az egyesület vezetésében kellő számú olyan egyén is helyet foglaljon, aki szükség esetében mérséklő hatást tudjon gyakorolni. A következmények azt mutatták, hogy ezekre a mérséklő elemekre alig volt szükség, mert az egyesület tagjai Bleyer vezetése alatt semmiféle szélsőséges irányba nem kalandoztak el. Az egyesület megalakításától kezdve Bethlen annak vezetésével együttműködve igyekezett különösen a kisebbségi iskolák kérdését rendbehozni és az anyanyelven való tanítást előmozdítani. A magyar népiskolák kisebbségi vidékeken három kategóriába oszlottak. Voltak olyanok, ahol a tanítás német nyelven folyt és a magyar nyelvet csak mint tantárgyat adták elő (A-típus), olyanok, ahol ennek megfordítottja történt (C-típus) és olyanok, ahol vegyes nyelven folyt a tanítás, azaz bizonyos tantárgyakat magyarul, másokat németül adták elő (B-típus). Bethlen szándéka az volt, hogy a C-típusú népiskolák legnagyobb részét át fogja alakítani B-típusúvá és ezt a reformot fokozatosan akarta keresztülvinni úgy, hogy minden évben kb. 40 iskolának C-típusról B-típusúvá való átalakítása került volna sorra.

Meg kell állapítani, hogy ez az elgondolás akkor nem volt keresztülvihető. Az iskolák átalakítására vonatkozó akció eleinte sikeresen indult meg, de azután teljesen megakadt, mert Bethlen intenciói az iskolafenntartók egy részénél megnehezítéssel találkozott. Bethlen maga panaszkodik erről a „Magyar Szemlé“-ben megjelent már említett cikkében. Sajnálatosnak mondja, hogy „a magyar közvélemény ma sincs tisztában azzal, hogy a békeszerződések által teremtetett új helyzetünkben milyen nemzetiségi politika felel meg legjobban érdekeinknek“ és hogy „nincs e tárgyban kiforrt, egységes magyar

amely a kormányt és még inkább a kisebbségi kérdésekkel hivataluknál fogva foglalkozó kormányzati közegeket irányíthatná.“ Pedig szerinte: „a mai nemzetiségi politika feladatai és célkitűzései egészen mások kell hogy legyenek, mint a háború előtt“. Készerűen nyilatkozik azokról, akik ezt nem akarják belátni, „mert csak a magyar glóbuszt nézik és látóképességük a magyar Alföld peremén túl nem terjed“. Ez a rövidlátás folytonos akadályokat jelentett ama politikája részére, amely a hazai németeknek az anyanyelven való oktatás előnyeit akarta nyújtani. Panaszodik azon, hogy „különösen a vidéki magyar intelligenciának, a papok, tanítók, jegyzők, szolgabírák és a vármegyék vezetőinek egy része azzal vél hazafias kötelességet teljesíteni, ha befolyását nyíltan vagy burkoltan olyan irányban érvényesíti, hogy a német anyanyelvű gyermekek népiskolai oktatásánál a német nyelv lehetőleg csekély mértékben érvényesüljön vagy hogy a felolvasó-estéken és más egyházi vagy kulturális Összejöveteleken egyetlen német szó se hangozzék el.“ Ennek az állapotnak következménye szerinte az, hogy „a kormány, az adminisztratív és iskolai hatóságok, az egyházak és vezetők gyakran ellentétes intézkedéseket tesznek, illetőleg egymás intézkedéseit lerontják“. Másik következménye az, hogy így a kisebbségeknek az anyanyelven való oktatás fejlesztése tárgyában tett ígéreteket nem lehet teljes mértékben beváltani, hogy az erre vonatkozó rendeletek „nincsenek teljesen végrehajtva és az utolsó két évben végrehajtásukban fennakadás tapasztalható“. Végül következménye ennek az állapotnak az is, hogy azok, akik a kisebbségekhez tartoznak, nincsenek tisztában a velük szemben követett intenciókkal és így bennük is a bizonytalanság érzete kap lábra, amely mindenféle elégedetlenségre teremt kedvező talajt.

A közvéleményben van bizonyos észszerűtlen hajlandóság arra a hitre, hogy a kormány mindenható és hogy csak egyetlen szavába kerül megvalósítani azt, amit helyesnek tart. Így nem volt elkerülhető, hogy amikor a német kisebbség azt látta, hogy a Bethlen által kilátásba helyezett újítások, nem abban az ütemben lettek végrehajtva, mint azt nyilatkozatai alapján remélni lehetett, kételyek támadtak Bethlen kisebbségi politikájának őszintesége iránt. E sorok írója élő tanúja annak, hogy ez a szemrehányás nem jogosult. Bethlen állandóan küzdött azokkal a láthatatlan erőkkel, amelyek politikájának érvényesülését megakasztották. Érezve azt, hogy politikájának keresztülvitele a régi ideológiában élő, kellő időben újat tanulni nem tudó közvéleményben még nehézségekkel találkozik, főleg ennek a közvéleménynek átalakulásától várta a sikert. Ez azonban igen lassú processzus. Bethlen talán nem merítette ki az összes eszközt ennek az átalakulásnak gyorsítása érdekében, de ez talán csak abban találja okát, hogy kevéssel azután, amikor tudatára jött annak, hogy a vele szemben álló erők nemcsak késleltetik és hátráltatják, de egyenesen megakadályozzák és lehetetlenné teszik kisebbségi politikájának érvényesülését, eltávozott a kormány éléről. Bethlen államférfiúi egyéniségét inkább a szívósság jellemzi, mint a kíméletlen erély. Ha akadályokba ütközött, nem összetörte, hanem megkerülte azokat, új és új utakon megannyiszor visszatérve tulajdonképpen céljai felé. Az alsóbb hatóság-

gok olyan cselekményeivel szemben, amelyek politikáját hátráltatták, nem vett igénybe hatalmi eszközöket; a felelősségrevonások és fegyelmi eljárások helyett inkább a kapacitáció eszközeit szerette alkalmazni. Ez a módszer vonta maga után, hogy az országban sokfelé nem vették Bethlennek a kisebbségi kérdésre vonatkozó elgondolásait olyan komolyan, mint amilyen komolyan ő azokat hangoztatta. Azt mondták róla, — még hívei is — hogy neki külpolitikai érdekekből kell így beszélnie, de ő maga sem bánja, sőt talán ez a titkos óhaja, hogy a hatóságok ne ragaszkodjanak vakon ahhoz, amit neki állami érdekből hirdetni kell. Ez a tökéletesen téves és hamis felfogás kormányzatának vége felé mindinkább elburjánzott. De e sorok írója tanúja annak, hogy röviddel a kormányról való visszavonulása előtt mily komolyan gondolkozott azon, hogy a kisebbségi iskolapolitikája ellen mutatkozó ellenszegülést, keresztültöri, ha kell törvényhozási intézkedésekkel is.

Bethlen kisebbségi politikája új utakat mutatott a magyar nemzetnek. Nem tudta ugyan eddig elérni, hogy az egész nemzetet rávegye ennek az útnak követésére, de világosan formulázta ezt a politikát és támaszt adott azoknak, akik vele együtt az ország egyik legfontosabb érdekének tartják, hogy a magyar közvélemény felismerje a kisebbségi kérdés helyes kezelésének mind fontosságát, mind módozatait. Az az új kisebbségi politika, amelyet Bethlen hirdetett és amelynek megvalósítását megkezdette, alkotó államférfíúi működésének egyik legnagyobb érdeme.

GRATZ GUSZTÁV